

پایتخت‌های اشکانیان

تأملی در شهرهای دایره‌های اشکانیان

مژده زحمتکشان
دبیر علوم اجتماعی ناحیه ۳ شیراز

رسیده است. علت کوتاه شمردن دوره‌ی اشکانی (توسط ساسانیان) را ابوالحسن علی بن حسین مسعودی در کتاب «التنبیه و الاشراف» چنین می‌نویسد:

«زردشت در اوستا آورده است که احوال دولت پارسیان ۳۰۰ سال پس از او آشفته شود و چون هزار سال از عمر او بگذرد، دین و دولت ایرانیان بر افتد. به گفته‌ی زردشتیان، فاصله‌ی بین زردشت و اسکندر قریب سیصدسال است، و اردشیر بابکان در ۵۰۰ و اندی سال بعد از اسکندر به شاهی نشست. اردشیر چون شاه شد، دریافت که از مدت هزار سال که زردشت برای عمر سلطنت ایران پیش‌بینی کرده، بیش از ۲۰۰ سال نمانده است. از بیم آن که پیشگویی او در زوال دولت ایران پارسیان را ناامید سازد و آنان را از یاری به سلطنت وی باز دارد، بر آن شد که از ۵۰۰ و اندی سال فاصله‌ی بین خود و اسکندر نیمی بکاهد. [و بر دولت ساسانی دو بیست سال بیفزاید.] سپس به تاریخ‌سازی پرداخته و در میان مردم شایع ساخت که ظهور وی و کشتن اردوان اشکانی، ۲۶۰ سال پس از اسکندر واقع شده و مدت سلطنت ملوک الطوائف (پارتیان) بیش از این مقدار نبوده است. این سبب اختلاف بین ایرانیان و دیگر ملل (رومیان) درباره‌ی تاریخ سال‌های ملوک الطوائف است»^۲.

مقدمه

دول دوره‌ی حکومت اشکانی که بین سال‌های ۲۵۶ قبل از میلاد و ۲۲۶ میلادی بوده است، تقریباً به ۴۸۰ سال می‌رسد. بر اساس گفته‌ی برخی محققان، ساسانیان که با ضعف شدن دولت اشکانی بر آن‌ها غلبه کرده و پس از آنان حکومت تشکیل داده‌اند، طول دوره‌ی اشکانی را کوتاه شمرده و بر دولت خود افزوده‌اند. هرگونه تحقیق در مورد دولت اشکانی کاری است دشوار؛ چرا که منابع تاریخی، از این دوره اطلاعات کمی را در اختیار ما قرار می‌دهند. هنوز هم قسمت‌های عظیمی از آثار تمدن و سکونت در ایران، زیرخاک این سرزمین پهناور مدفون است. این مسأله در مورد اشکانیان بیشتر صدق می‌کند، زیرا تحقیقات و کاوش‌های باستان‌شناسی در مقایسه با دیگر دوره‌ها بسیار اندکند.

عمده‌ی مطالب مربوط به اشکانیان، شامل اطلاعاتی است که تاریخ‌نگاران رومی درباره‌ی تاریخ روم نوشته‌اند. از آن‌جا که رومیان قدیم نزدیک به ۳۰۰ سال با ایشان درگیر جنگ و ستیز بوده‌اند، از این رو تاریخ‌نگاران مزبور ضمن بیان رویدادهای تاریخ روم قدیم، به تاریخ اشکانیان و رویدادهای روزگار ایشان اشاره کرده‌اند. در منابع پهلوی، حکومت ۴۸۰ ساله‌ی اشکانیان به ۲۰۰ سال

سکونت اولیه ی پارت ها

قبیله ی «پارنی» (پارنی) به گفته ی استرابون و تروگوس، یکی از سه قبیله ی اتحادیه ی کوچک «داهه» بود که در مشرق دریای خزر

جای داشتند. پارنی گویا پس از اسکندر، هنگامی که در میان قبایل مقیم روسیه ی جنوبی اغتشاش هایی رخ داده بود، به این پیرامون آمده بود.^۲

با اطلاعات اندکی که ما در خصوص منشأ پارتیان داریم، می توانیم قبول کنیم، آنان به قبیله ی «پرنی» که جزئی از قوم «دهه» بود، تعلق داشتند. دهه، مجموعه ای از قبایل سکایی بود که به صورت چادرنشین در استپ های بین بحر خزر و دریای آرال زندگی می کردند.^۳

طبق روایات مکتوبی که به دست ما رسیده اند، «پارن» که قبیله ای بود از اتحادیه ی قبایل «داهه» و در دشت های بین جیحون و دریای خزر زندگی صحراگردی داشت، اساس دولت پارت را بنا نهاد. داه ها با «ماساگت ها» و دیگر قبایل صحرانشین و اسکان یافته ی آسیای میانه مربوط بودند. در زمان اسکندر مقدونی، داه ها هنوز در دشت های بین دو شط جیحون (اکس) و سیحون (پاکسارت) زندگی صحرا نشینی داشتند، ولی از پایان قرن چهارم ق. م، پارت ها از دیگر قبایل داه جدا شدند و به سوی مغرب و ناحیه ی خزر مهاجرت کردند.^۴

دولت پارت به دنبال شورش سرکردگان عشایر ایرانی در مقابل رفتار اهانت آمیز ساتراپ مقدونی ولایت «استوا» (استوانه)، در حدود قوچان کنونی به وجود آمد و از سرکشی این قوم نسبت به فرمانروایی بیگانه ی مقدونی آغاز شد. در پی این شورش، نه فقط ولایت استوا به دست طوایف داهه (دهه) افتاد، بلکه سرزمین پارت در جنوب دره ی اترک هم از نظارت سلوکی ها خارج شد و با غلبه بر عشایر داهه و «اپرنی» در آن نواحی، خاندان ارشک سلطنت خود را در همین سرزمین بنیاد کردند.^۵

پایتخت ها و شهرهای معروف اشکانیان

پایتخت ها و شهرهای مهم پارتیان از طریق چند منبع قابل بررسی

هستند. دیاکونوف در کتاب «اشکانیان» خود به معرفی شهرهای این دوره پرداخته است و می نویسد: «شهرهایی از نوع پولیس در دوره ی سلوکیان بنا شدند و تعداد این شهرها در زمان پارت ها به مراتب افزوده گشت. مثلاً اسپدروخارا کسی به تقریب از ۲۰ پولیس یاد می کند که بسیاری از آن ها مربوط به عهد سلوکیان بوده اند و حال آن که فهرست وی سراسر امپراتوری پارت را در بر نمی گیرد. شهرهایی از قبیل فرااسپا و ولوگزیان توسط پارت ها ساخته شدند. شهر نسا در زمان اشکانیان ترقی وافر کرده بود. این شهر اکنون شهرکی است در کنار قریه ی باقر در ۱۸ کیلومتری شمال غربی عشق آباد»^۶. همچنین، در جای دیگر احداث دو شهر در بین النهرین را به پارتیان نسبت می دهد: «از این رهگذر دو

شهر بین النهرین - یکی آشور (لابانا) و دیگر هترا (الحضرا) توسط پارتیان احداث شده است.^۷

پروفسور کیرشمن از پارتیان به عنوان بنیان بزرگ

دشت گرگان، قلم کار

شهرها یاد کند و شهرهای «تیسفون»، «هتیره»، «دارابگرد» و «فیروزآباد» را از ساخته های اشکانیان به شمار می آورد.^۸ خانم پیگولوسکایا، محقق روسی، پس از تحقیق در مورد شهرهای دوره ی پارتی و ساسانی، کتابی به همین عنوان تدوین کرده است. وی پیگیری تاریخچه ی شهرهای دوره ی پارتی را به دلیل فقدان منابع متواتر غیرممکن می داند و با توجه به آثار باقی مانده، بنای بسیاری از شهرها را به سلوکیان نسبت می دهد. پیگولوسکایا به تأسیس شهرهای متعدد از سوی اشکانیان اعتقادی ندارد، بلکه تنها به رونق برخی شهرها مانند شوش در این دوره اشاره می کند. این ادعا مورد قبول سایر پژوهشگران نیست. در ادامه به این موضوع اشاره خواهیم کرد.

کتاب «تاریخ ایران»، پژوهش دانشگاه کمبریج، در مورد شهرسازی دوره ی ساسانی می نویسد: «فرایند شهرسازی در دوره ی ساسانیان که از شماری منابع مکتوب بر ما شناخته شده است، ظاهراً از هر نظر یادآور روزگار سلوکیان است. نخستین شاهان ساسانی، شماری شهر در نواحی گوناگون ایران بنیاد یا بازسازی کردند و نام خود را بر این شهرها گذاشتند.^۹»

اغلب محققان خارجی، ایجاد شهرها و مراکز حکومتی را به دوره ی سلوکیان نسبت می دهند. در حالی که این امر واقعیت ندارد و طبق بررسی های انجام شده، شهر یا پایتختی (در خور توجه) توسط سلوکیان برپا نشده است.^{۱۰} می دانیم که اشک اول شهری به نام «اساک»^{۱۱} بنیان نهاد، در آن شهر تاجگذاری کرد و آن را پایتخت

قرار داد. تیرداد از شاهان اشکانی، شهر «دارا»^{۱۵} یا به قول یونانی‌ها «داریوم»^{۱۶} را بنیاد نهاد که به پایتختی اشکانیان انتخاب شد. از دیگر شهرهایی که توسط اشکانیان در زادگاهشان «هیرکانیا» ایجاد شد و مرکز حکومت سیاسی و اداری آنان بود، شهر معروف «تمبرکس»^{۱۷} است. طبق نوشته‌ی پلینی یوس^{۱۸}، مورخ یونانی، شهر مزبور از جمله‌ی پایتخت‌های تابستانی اشکانیان به حساب می‌آمد و فاقد حصار بزرگ‌اگر آن بود.

از دیگر شهرهای مهم و اولیه‌ی اشکانیان، شهر معروف «سرنیکس»^{۱۹} بود که در ناحیه‌ی شمال شرقی ایران تا حدودی شناسایی شده است. با توسعه‌ی قدرت اشکانیان، به تدریج نفوذ آنان از شمال غرب به مرکز ایران و سپس به ناحیه‌ی غرب کشانده شد و شهرهای یاد شده، در ناحیه‌ی هیرکانیا یا دشت گرگان امروزی، به دلایل اقتصادی، سیاسی و نظامی، دیگر نیاز امپراتوری قدرتمند اشکانی را از نظر مراکز قدرت و شهرنشینی برآورده نمی‌کردند. در نتیجه، شاهان بعدی اشکانی بر آن شدند که شهرهای بزرگ‌تر و مهم‌تری را بنیاد نهند. به همین دلیل، شهر معروف «صد دروازه» را بازسازی کردند و آن را مرکز قدرت خود قرار دادند. فعالیت شهرسازی اشکانیان، هنگام حکمرانی مهرداد اول (۱۳۶-۱۷۴ ق.م) و مهرداد دوم توسعه و گسترش یافت.^{۲۰}

نقش‌های گوناگون بودند. شاهان اشکانی زمستان را در این شهر می‌گذراندند. در حال حاضر، از تعدادی از آنان سکه‌هایی در تیسفون به دست آمده است.

با سرعت گرفتن عظمت و وسعت قلمروی امپراتوری اشکانی، به همان نسبت تیسفون نیز رو به آبادانی و توسعه گذاشت و به علت حاصلخیزی خاک، فراوانی آب، قدمت تاریخی و احداث کاخ‌ها میدان‌ها، بازارها و سایر ابنیه و آثار، برجستگی آن افزوده شد و با بزرگ‌ترین پایتخت‌های جهان به رقابت پرداخت.

در جنگ‌های متعدد بین دو امپراتوری اشکانی و روم، تیسفون با وجود استحکامات فراوان چهار بار به دست رومیان افتاد. در سراسر دوره‌ی ساسانی نیز از مهم‌ترین شهرهای این دوره به شمار می‌رفت...^{۲۱}

پایتخت اشکانیان تیسفون بود، ولی شهر مزبور هنگامی پایتخت شد که دولت پارت تا دجله و فرات گسترش یافته بود. بنابراین، این پرسش پیش می‌آید که پایتخت پارت در آغاز کجا بود؟ یعنی پیش از گرفتن صد دروازه یا بنای دارا، قرارگاه حکمرانی اشکانیان کدام شهر بود؟ در این باره برخی می‌گویند، شهر اساک پایتخت آن‌ها بود و آن را با قوچان یا بجنورد امروزی برابر می‌دانند.

نسا

برخی «نسا» را نخستین تختگاه پارت دانسته‌اند. این شهر در ۱۸ کیلومتری شمال عشق‌آباد کنونی واقع است. بنابر کاوش‌های انجام شده چنین به نظر می‌رسد که شهر «نسا»ی، کهن‌تر از دوران پارت‌ها، بر قسمت مرتفعی قرار داشته و دارای دژی بوده است و شهر پارتی در همان محل احداث شده است. این شهر از سه قسمت تشکیل یافته است: اول قسمت مرکزی شهر به صورت دژ مستحکم، به شکل پنج گوشه با ساختمان‌های متعدد، ادارات، پرستشگاه و کاخ فرمانروا که حصار بر گرد آن قرار داشت و ارتباط آن با خارج به وسیله‌ی یک دروازه برقرار می‌شد. قسمت دوم، در خارج دژ بود که خانه‌های اهالی شهر، بزرگان کشور، بازرگانان، صنعتگران و پیشه‌وران در آن قرار داشتند و در حصار قطوری محصور شده بودند که به فواصل، برج‌هایی برای نگهبانی داشتند. دروازه‌ی این حصار مقابل دروازه‌ی دژ مرکزی قرار داشت تا برای رفت و آمد و ارتباط بین دو قسمت شهر راهی باشد.

قسمت سوم، خارج از حصار و حومه‌ی شهر بود، با مزارع و مراتع که کشاورزان در آن‌ها به کشت و کار می‌پرداختند. برای حفاظت شهر، این قسمت نیز به وسیله‌ی حصار گلی محصور بود. کاوش‌های انجام یافته در این شهر موجب کشف ظرف‌ها، سکه‌ها، پوست نوشته‌ها و سایر آثار عهد اشکانی شده و به شناخت هنر ایران عهد اشکانی کمک زیادی کرده است.^{۲۲}

تیسفون

بر خلاف مندرجات منابع اسلامی، سابقه‌ی تأسیس تیسفون به پیش از دوران اشکانی می‌رسد، اما اشکانیان در آن تغییراتی دادند و آن را احیا کردند. این شهر به نام «کسفیا» (شهر سیمین) در تورات آمده و به احتمال قریب به یقین، در دوره‌ی هخامنشیان شهری آباد بوده است. در اساطیر ایرانی، جزو نخستین شهرهایی به شمار می‌رود که در ایران احداث شده‌اند. تیسفون به دستور توس و به وسیله‌ی ورژگ و پیکان ساخته شد و جمشید پیشدادی در آن بر دجله پلی ساخت. زمانی که اشکانیان منطقه‌ی چپ رود دجله را فتح کردند، به منظور بی‌اعتبار ساختن سلوکیه، این شهر را که به اردوگاه یونانیان تبدیل شده و از لحاظ آب و هوا، حاصلخیزی و موقعیت بازرگانی و سوق‌الجیشی بسیار مناسب بود، برگزیدند، تا پایتختی برتر از سلوکیه برپا دارند. آنان تحت تأثیر سنت آبا و اجدادی، هنگام ورود به تیسفون، به گونه‌ای دایره وار اردو زدند و آن‌گاه که به توسعه و تکمیل شهر پرداختند، به آن شکل دایره‌ای بخشیدند و حصار دفاعی را نیز دایره‌وار گرد شهر کشیدند. سپس مهرداد اول اشکانی آن را به پایتخت تبدیل کرد.

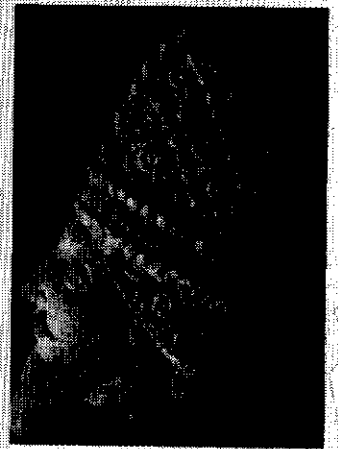
این شهر در دوره‌ی ارد اول (۳۷-۵۵ ق.م) اعتبار فراوان یافت. در این زمان، کاخی در آن ساخته شد که سقفش از الواح مفرغی شفاف و براق بود. اتاق‌ها و تالارهای متعددی برای زنان و مردان داشت که دیوارهای آن‌ها از خشت‌های زر ناپ و جواهرنشان و با

جست وجو برای یافتن شهر صد دروازه

در بین سال‌های ۱۹۳۳-۱۹۳۱ میلادی، دکتر اشمیدت به هزینه‌ی دانشگاه «فیلادلفیا» در «تپه حصار» سرگرم کندوکاو و کاوش‌هایی شد، با این‌آهنگ که شهر صد دروازه را پیدا کند. در جنوب دامغان در هشت مایلی این شهر خیلی کار کرد، بی‌آن‌که نشانی از این شهر بیابد. شهر صد دروازه به زبان یونانی «هکاتم پلیس» نامیده می‌شد؛ شهری که در دوره‌ی سلوکیه و اشکانیان رونق فراوان داشت. درباره‌ی این شهر باورهای گوناگونی وجود دارد، ولی بیش‌تر نویسندگان و تاریخ‌نگاران بر این باورند که در جنوب باختری دامغان کنونی بوده است.^{۲۳}

شهر نسا شامل ارگ یا دژی بوده است که طبق لوح گلی پیدا شده در آن، توسط مهرداد اول ساخته شده بود. دیوارهای ستبر استحکامات، بین ۲۰ تا ۲۵ متر ارتفاع و پنج متر ضخامت داشت. با استفاده از گل ساخته شده بود و نمای آن را آجر می‌پوشاند.

در مجله‌ی «بررسی‌های تاریخی» (چاپ سال ۵۳) مقاله‌ای با عنوان «ضرایخانه‌های پارتی» درج شده که در آن به شهرهای پارتی نیز اشاره‌ای شده است. نویسنده، دولت پارت را یک قدرت جهانی به شمار می‌آورد و علت آن را گستردگی حکومت آنان که از ماوراءالنهر تا بین‌النهرین را دربرگرفته بود، می‌داند. سپس به معرفی شهرها می‌پردازد و شهر نسا (نسا)

را اولین تختگاه پارتیان به شمار می‌آورد. همچنین از شهر «اساک» (حوالی قوچان فعلی) به عنوان یکی از شهرهای مهم یاد می‌کند که روزگاری اقامتگاه اشکانیان بوده و آرامگاه خانوادگی آنان نیز در همین شهر مدفون شده است. به گفته‌ی نویسنده، تیرداد اول (۲۱۱-۲۴۸ ق.م) گرچه با تصرف منطقه‌ی گرگان، شهر دارا را که موقعی استوار داشت بنانهاد، اما شهر ری (رگا) را که سابقه‌ای کهن داشت، پایتخت خود قرار داد و به نام مؤسس سلسله، برادرش ارشک، آن شهر را «ارشکیه» نام نهاد. ارشکیه (ری) تا مدت دو قرن جزو پایتخت‌های مهم پارتیان بود و شاهان پارت بهار را در آن شهر می‌گذرانند. آثار زیادی از دوره‌ی پارتیان در ری وجود داشته که در اثر حوادث ایام و گذشت زمان از بین رفته است. وی در ادامه از صد دروازه و تیسفون به عنوان مهم‌ترین شهرهای

پایتخت‌های ایران

به کوشش محمد یوسف کتانی

پارتیان یاد می‌کند و انتخاب این شهرها را به عنوان پایتخت، توسط پادشاهان پارت، موجب ترقی جوامع شهری و پیشرفت صنعت و حرفه‌ها در شهرها و روستاها می‌داند: «صد دروازه (هکاتم پلیس) یکی از مهم‌ترین تختگاه‌های پارتیان محسوب می‌شد. این شهر را تیرداد اول موقعی که به سوی غرب ایران پیشرفت می‌کرد، پایتخت دیگر خود قرار داد. زیرا این شهر در کنار جاده‌ی بزرگ کاروانی (راه ابریشم) که شرق را به غرب اتصال می‌داد، واقع و از لحاظ استقرار سپاهیان و دربار متناسب بود. به این طریق بود که صد دروازه، شهری بزرگ پرثروت و آباد شد.

شهرهای زیر نیز هرچند پایتخت نبود، اما از جمله شهرهای آباد به شمار می‌رفتند:

آرتامیتا (در کرمانشاهان)، اکباتان (همدان)، کَرْدُون، الحضر و آدیابن (در عراق کنونی)، حَرَّان (در سوریه کنونی)، پَرَسَپَه (در ارومیه کنونی)، تیگرانوسرتا (در ارمنستان)، کرخایت سلوخ (کرکوک فعلی)، پهل شاهسدان و دارا (در خراسان).^{۲۴}

پارتیان شهرهای دیگر ایران زمین را که قدمت بیش‌تری داشتند و یا در دوران سلوکیان ایجاد شده بودند، حفظ کردند و در مرمت آن کوشیدند. آن‌ها شهرهای دیگری نیز بنیان نهادند که ارتباط بین مردم در مناطق گوناگون کشور را سهل‌تر و بیش‌تر کرد. در نتیجه، داد و ستد و معاملات بین آنان سهل‌تر شد. این اقدامات به طور کلی، موجب ترقی جوامع شهری و پیشرفت صنعت و حرفه‌ها در شهرها و روستاها و تقویت بنیه‌ی مالی مردم شد.^{۲۵}

نویسنده‌ی کتاب «برنامه‌ریزی شهری در ایران» بر توسعه‌ی شهرنشینی در دوره‌ی اشکانی تأکید زیادی دارد و افزایش جمعیت را عاملی در جهت ایجاد شهرهای جدید ذکر می‌کند. وی یادآور می‌شود که پس از به قدرت رسیدن پارت‌ها، تحولات اقتصادی و اجتماعی کشور نسبت به عهد سلوکیان، از آهنگی آهسته و تدریجی برخوردار شد. بنیان اقتصادی کشور نخست بر کشاورزی و سپس بر بازرگانی استوار بود. پیشه‌وران و بازرگانان در اثر رونق تجارت و اهمیت شهرها، نسبت به دوره‌های پیشین از اعتبار اجتماعی قابل ملاحظه‌ای برخوردار شدند. این شهرها طبقاتی را در خود جای دادند که جدای از روستاییان و کشاورزان اطراف شهرها، تنها به امور تجاری و بازرگانی - که به عنوان وظیفه به شهرها محول شده بودند - اشتغال داشتند. از طرف دیگر، شهرها شدیداً به مازاد کشاورزی وابسته شدند؛ چرا که تغییر شکل و نقش آن‌ها، استفاده از تولیدات زراعی و دامپروری را ایجاد می‌کرد. پس گسترش شهرها و توسعه‌ی شهرنشینی ادامه یافت. رونق تجارت، صنعت و کشاورزی باعث افزایش روزافزون جمعیت شد. شهرهای قدیم توانایی پذیرش جمعیت را نداشتند، بنابراین شهرهای جدیدی ایجاد شدند.^{۲۶}

بانیان شهرهای دایره‌ای شکل

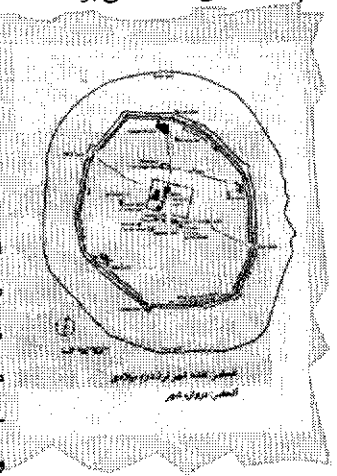
منابع گوناگون، از طرح شهرهای دایره‌ای شکل در دوره‌ی اشکانی خبر می‌دهند. محققان علت آن را چند عامل مهم دانسته‌اند و تقریباً همگی بر آن‌ها اتفاق نظر دارند؛ از جمله این‌ها که:

«دولت اشکانی با تخریب سازمان کابیدی دولت سلوکی، مظهر آن یعنی شهر پارس-هلنی را نیز دگرگون می‌کند و با ادغام این شهر با محیط اطرافش، نظم اندامواره و خودانگیخته‌ی محیطی را بر نظم منطقی و برنامه‌ای آن تحمیل می‌نماید و بدین ترتیب، شهر قدیمی را در سازمان جدید مستحیل می‌کند. برج و باروی دایره‌ای شکل را بر اطراف شهر جدید می‌کشد و برای نخستین بار در تاریخ، شهر دایره‌ای شکل را ایجاد می‌کند. این دولت در آن‌جا نیز که کانون زیستی جدید و شاری تازه را برپا می‌دارد، شکل دایره‌ای را اختیار می‌کند. دو شهر نسا در ماوراءالنهر و فیروزآباد در فارس، نمونه‌های بارزی از شهرهای دایره‌ای شکل این روزگاران هستند.»^{۲۷}

گیرشمن اعتقاد دارد: «طرح این شهرها، عدم امنیت دائمی را که در ایران عهد پارتیان حکمفرما بود، عدم ثبات سیاست خارجی و اغتشاشات داخلی را آشکار می‌سازد. طرح عمومی آن‌ها عبارت است از دایره‌ای که مبادی آن از اصول شهرسازی قدیم آسیای غربی اقتباس شده، و نیز طرح اردوگاه‌های نظامی قدیم را که در قشون آشوری متداول بوده است، به خاطر می‌آورد. علاوه بر این، تاریخ و وضع این شهرهای نادر، مؤید و مصداق طرح مذکور است. تیسفون در آغاز اردوگاه نظامی پارتی بود که در مقابل سلوکیه، در ساحل دجله ساخته شد. هتره به منزله‌ی قلعه‌ای مستحکم در جوار سرحد بین دو شاهنشاهی به شمار می‌رفت و غالباً دفاع ایران در مقابل سپاهیان رومی بدان متکی بود.»^{۲۸}

نویسنده‌ی «تاریخ

مهندسی ایران» ضمن پرداختن به ویژگی شهرهای دوره‌ی اشکانی معتقد است: «شهرهای دوره‌ی اشکانی، بیش‌تر بافت دایره‌ای داشتند. طرح شهرسازی با دایره‌های محذب، برای تأمین دفاعی جناحی که از جمله‌ی ویژگی‌های این بافت است،

بعدها در سرزمین‌های دیگر مورد تقلید و استفاده قرار گرفت. چهار شهر عمده‌ای که در دوره‌ی اشکانی بنا و احیا شدند، و هر چهار شهر از طرح دایره‌وار برخوردار بودند، عبارتند از: مرو، تیسفون، هترا (الحضر) و شهر شیز (تخت سلیمان کنونی). شهر تیسفون ابتدا

اردوگاه نظامی بود که برای پادرمز در برابر یورش‌های رومی‌ها ایجاد شده بود. شهر الحضر (هترا) نیز به همین منظور در مرز میان رودان (در دوره‌ی اشکانی) بنا شد.^{۲۹}

پی‌نوشت‌ها

۱. رضایی، عبدالعظیم. اشکانیان. گنجینه‌ی تاریخ ایران. جلد ششم. تهران: اطلس، ۱۳۷۸، ص ۲۷۰.
۲. کالج مالکوم. پارتیان. ترجمه‌ی مسعود رجب‌نیا. تهران: هیرمند، ۱۳۸۰، ص ۲۱.
۳. همان. ص ۲۳.
۴. گیرشمن. ایران از آغاز تا اسلام. ترجمه‌ی محمد معین. تهران: ۱۳۷۴، ص ۲۸۶.

5. pam

6. Dox

۷. دیاکونوف، م. م. اشکانیان. ترجمه‌ی کریم کشاورز. تهران: پیام، ۱۳۷۸، ص ۵۶.
۸. زرین کوب، عبدالحسین. روزگاران. تهران: سخن، ۱۳۷۸، ص ۱۵۳-۱۵۲.
۹. دیاکونوف، پیشین، ص ۸۴.
۱۰. همان، ص ۱۶۱.
۱۱. گیرشمن، پیشین، ص ۳۲۴.
۱۲. یارشاطر، احسان. پژوهش دانشگاه کمبریج: تاریخ ایران از سلوکیان تا فرویاشی دولت ساسانیان. جلد سوم. قسمت دوم. ترجمه‌ی حسن انوشه. تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۰، ص ۱۲۰.
۱۳. کیانی، محمد یوسف. پایتخت‌های ایران. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور، ۱۳۷۴، ص ۲۴۰.

14. Asak

15. Dara

16. Darium

17. Tambarax

18. Polybios

19. Surnix

۲۰. رضایی، عبدالعظیم. پیشین ص ۶۴۷-۶۵۰.
۲۱. بیانی، شیرین. تیسفون و بغداد. تهران: جامی، ۱۳۷۷، ص ۴۹-۵۳.
۲۲. بیانی، ملک‌زاده. «اولین تختگاه پارت». بررسی‌های تاریخی. سال دوازدهم. شماره‌ی ۱۲. ۱۳۵۶. ص ۸۷-۱۱۰.
۲۳. پیرنیا، محمد کریم. سبک‌شناسی معماری ایران. تدوین غلامحسین معماریان. نشر پژوهنده. مهرماه ۸۰. ص ۱۰۵-۱۰۰.
۲۴. مشکور، محمدجواد. جغرافیای تاریخی ایران. تهران: دنیای کتاب، ۱۳۷۱، ص ۲۰۵-۲۰۰.
۲۵. بیانی، ملک‌زاده. بررسی‌های تاریخی (چاپ سال ۵۳). ص ۱۸-۱۷.
۲۶. مهدی‌زاده دهاقانی، ناصر. تحلیلی از ویژگی‌های برنامه‌ریزی شهری ایران. ص ۹-۶.
۲۷. حبیبی، سیدمحسن. از شار تا شهر. تهران: انتشارات دانشگاه تهران. زمستان ۷۸، ص ۲۴-۲۵.
۲۸. گیرشمن، پیشین، ص ۳۲۴.
۲۹. فرشاد، مهدی. تاریخ مهندسی ایران. تهران: انتشارات بلخ، ۱۳۶۲، ص ۱۹۲.